

Jakub Mosiejczyk

 <https://orcid.org/0000-0003-4462-4731>

Dawid F. Wieczorek

 <https://orcid.org/0000-0003-2516-4098>

Relikty fortalicji Kretkowskich ukazane w archeologicznych badaniach ratowniczych w Zameczku koło Chodcza

Relics of the Kretkowski Fortalice Revealed through
Archaeological Research at Zameczek near Chodecz (Kuiavia)

Abstrakt: W lipcu i sierpniu 2023 r. przeprowadzono badania archeologiczne w miejscowości Podgórze-Zameczek, gm. Chodecz. Wykopiska były częścią projektu konserwatorskiego obejmującego remont eklektycznej willi z początku XX w., nazywanej od jej pierwszego właściciela willą Kleibacha. Stanowisko archeologiczne oznaczone jako Podgórze-Zameczek nr 1 (AZP 53-47/22) jest położone na wzgórzu wyniesionym ponad Jezioro Mielneńskie. Z uwagi na naturalne walory, przedmiotową miejscowość uważano za potencjalną lokalizację późnośredniowiecznego dworu obronnego, wzmiankowanego w źródłach historycznych jako *fortalicium* rodziny Kretkowskich h. Dołęga.

Artykuł prezentuje najnowsze wyniki badań archeologicznych w świetle przeglądu opracowań historycznych oraz na tle analiz zabytków będących rezultatem pierwszych wykopalisk przeprowadzonych w 1993 r. przez pracowników łódzkiego ośrodka badawczego (Kajzer 1997). Zaprezentowano nową bazę źródeł materialnych weryfikujących dawne poglądy i hipotezy na temat historii budowlanej dworu obronnego Kretkowskich. Przedmiotowe badania archeologiczne przeprowadzono, pokrywając zakres planowanego remontu willi. Wykonano dziewięć wykopów

(wykop 1–9) założonych po obwodzie istniejącego budynku, odsłaniając jego partie fundamentowe oraz dwa sondáže we wnętrzach (S1–S2). Łączna powierzchnia badawcza wyniosła 2,6 ara.

Badania pozytywnie zweryfikowały pozostałości późnośredniowiecznego osadnictwa, które przejawiały się na wiele sposobów. Ukazane w podpiwniczeniu skrzydła południowego willi starsze struktury mury w postaci muru kamiennego zostały uznane za pozostałości masywnej budowli z połowy XV w. Na poczet tego przywołano relacje stratygraficzne wkopów fundacyjnych i ich wypełnień (12a–12c) wraz z pozyskanym materiałem ceramicznym. Kolejne dowody odkryto w ceglanych fundamentach odsłoniętych w części północnej, gdzie oprócz cegieł maszynowych wtórnie wykorzystano cegłę palcówkę. O dawnym, rezydencjonalnym charakterze stanowiska świadczą także różnorodne elementy pieców kaflowych oraz płytki posadzkowe (14b). Baza nowych źródeł archeologicznych wynosi około 500 ułamków naczyń. Pozyskany materiał jest bardzo spójny chronologicznie i w większości zawiera się w przedziale XV–XVI w. Ceramikę przeanalizowano pod kątem technologicznym. Odpowiada to chronologii funkcjonowania obiektu wynikającej ze źródeł

historycznych. Sugerowana data zniszczenia i opuszczenia dworu, związana z działaniami w czasie wojen szwedzkich, jest również poparta źródłami archeologicznymi. W warstwach odkryto pokłady węglonych drewn, które wraz z fragmentami kafli piecowych wskazują na ostatnie fazy funkcjonowania późnogotyckiej budowli, datowane na połowę XVII w.

Obraz źródeł dziejów kultury materialnej uzupełniają analizy archeozoologiczne, które wykazują ślady spożycia bydła rogatego i zwierzyny łownej. Wreszcie badania przyniosły odpowiedzi dotyczące zmian architektonicznych w najnowszych fazach istniejącej willi, co pozwoliło na dobór odpowiednich metod konserwatorskich w celu trwałego zachowania obiektu.

Słowa kluczowe: Podgórze-Zameczek, Chodecz, Kretkowscy, dwór obronny, willa Kleibacha

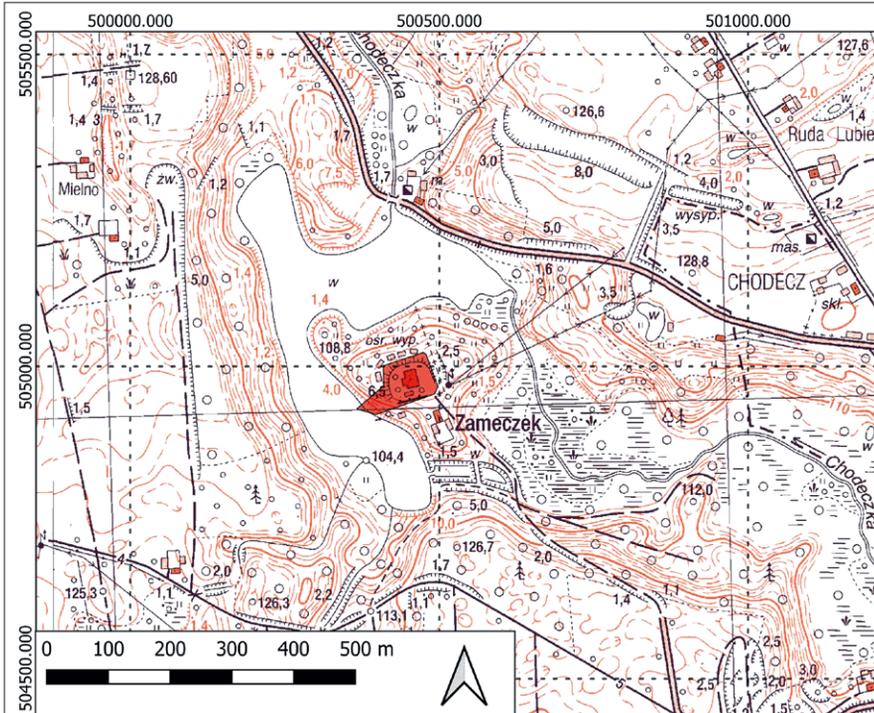
Zagadnienia wstępne

Na zalesionym półwyspie, wyniesionym ponad wody Jeziora Mielneńskiego, niedaleko miasta Chodecz na Kujawach brzeskich, znajduje się malownicza rezydencja z początku XX w. zwana „Zameczkiem” (ryc. 1). Nazwa ta pojawia się po raz pierwszy w źródłach w pierwszej połowie XVII w. (*Kujawy i Ziemia Dobrzyńska...* 2021: 116)¹. Willa jest znana również pod nazwą jej pierwszego właściciela jako willa Kleibacha (Mietz 1989: 10). Po II wojnie światowej stała się własnością kolekcjonera dzieł sztuki i jubilera Bolesława Tarkowskiego, z której został on wywłaszczony przez ówczesne władze państwowe (Bractwo Miłośników Ziemi Chodeckiej 2014: 99). Wkrótce po tym, w latach sześćdziesiątych XX w., obiekt został przekształcony w ośrodek wczasowy. Zachowane do dzisiaj założenie jest rezydencją dwuskrzydłową orientowaną, dwukondygnacyjną, z charakterystyczną sygnaturką oraz antresolami wejściowymi na dłuższych bokach, zdobionych ażurową stolarką. Formalnie kostium budynku można określić jako eklektyczny, łączący różne style w nurcie historyzującym (np. zachowane wzorce neogotyckich luków w stolarce) i przez to jest on świadkiem swojej epoki (ryc. 2). Obiekt został ulokowany na sztucznie usypanym wzgórzu, w naturalnie obronnym terenie, będącym prawdopodobnie reliktem dawnej wyspy (Sawicki 1914: 19), zatem od dawna przypuszczano, że zgodnie z toponomasyką, w omawianym miejscu mogła znajdować się fortalicja rodu Kretkowskich.

W ostatnich latach zabytek zmienił właściciela, który podjął starania mające na celu przywrócenie jego pierwotnej formy i funkcji jako obiektu rezydencjonalnego². Realizacja prac konserwatorskich była przyczynkiem do podjęcia ratowniczych

1 Odnosi się do położonego w pobliżu Chodcza młyna: *molendium Zameczek* (1634) oraz do dworu pańskiego *curia magnifici domini patroni alias Zameczek* (1639) – przypis 50.

2 Autorzy składają wyrazy podziękowania Panu Leszkowi Seroczyńskiemu, który sfinansował badania archeologiczne.

Ryc. 1. Lokalizacja Willi Kleibacha, w obszarze działki nr 2/3 obr. Huta Chodecka, gm. Chodecz (oprac. J. Mosiejczyk)

badzeń archeologicznych, przeprowadzonych przez autorów tego tekstu na przełomie lipca i sierpnia 2023 r.

Pierwsze poszukiwania pozostałości późnośredniowiecznego założenia obronnego na terenie „Zameczku” zbiegły się z wykonaniem kwerendy archiwalnej i terenowej do opracowania obszaru 53-47 w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. W 1986 r. Olga Krut z ramienia służb konserwatorskich we Włocławku przeprowadziła lustrację obiektu, stwierdzając zaaleganie w kretowinach materiałów ceramicznych (8 fragm.), datowanych ogólnie na okres średniowiecza i wczesny okres nowożytny (Horonziak i in. 1986). Na podstawie źródeł historycznych wskazano na możliwość lokacji w tym miejscu dworu obronnego funkcjonującego w XV–XVII w. Stanowisko włączono do ewidencji pod numerem AZP 53-47/22, Podgórze-Zameczek stan. nr 1. Zgodnie z aktualnym urzędowym wykazem miejscowości nosi nazwę Podgórze-Zameczek jako kolonia wsi Huta Chodecka³.

³ Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 października 2019 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części (Dz.U. 2019 poz. 2360).

Ryc. 2. Dokumentacja archiwalna: **a.** Karta pocztowa z widokiem od S–W (ok. 1936), Biblioteka Narodowa (sygn. Dżs x11/8b/p2/48); **b.** Karta pocztowa z widokiem od E (ok. 1938), Biblioteka Narodowa (sygn. Dżs x11/8b/p2/48); **c.** Fotografia z widokiem od N (po 1920), Zbiory Bractwa Miłośników Ziemi Chodeckiej; **d.** Fotografia z widokiem od S–E (po 1930), Zbiory Bractwa Miłośników Ziemi Chodeckiej

Charakterystyka stanowiska o potencjalnie długiej tradycji osadniczej i obronnej skłoniła badaczy z łódzkiego ośrodka archeologicznego do organizacji sondażowych wykopaliisk na terenie „Zameczku”. W ich wyniku sporządzono opracowanie (Krut-Horonziak i in. 1993)⁴, które stało się dowodem w sprawie wpisania rezydencji wraz z wcześniejszymi relikdami do rejestru zabytków w postępowaniu administracyjnym z 1995 r. (nr rej. 366/A). Działania te były elementem szerszej akcji rozpoznania grodzisk i kopców podworskich na obszarze Kujaw brzeskich i ziemi dobrzyńskiej (Horonziak, Kajzer 1997: 11). Pełna publikacja sondaży na tle szerokiej kwerendy źródłowej i opracowania źródeł archeologicznych została ogłoszona przez Leszka Kajzera w piśmie „Ziemia Kujawska” (1997: 39–51).

4 Autorzy dziękują Pani prof. dr hab. Annie Marciniak-Kajzer za udostępnienie maszynopisu.

Przegląd źródeł pisanych i opracowań historycznych

Historia Chodcza jest dobrze udokumentowana w źródłach pisanych, które były przedmiotem kilku opracowań. Spośród nich należy wskazać na prace historyka i archiwisty Andrzeja Mietza, związanego zawodowo z Uniwersytetem Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, który badał dzieje miejscowości kujawskich, w tym Chodcza, z uwzględnieniem działalności rodu Kretkowskich (Zieliński 2017: 152–153, 156). Jego pryzycznkowe publikacje, uwzględniające średniowieczne początki przedmiotowej miejscowości, obejmują prace: *Biblioteki i księgozbiory chodeckie* (Mietz, Mietz 1989), *Cmentarze chodeckie. Dzieje i zabytki* (Mietz 1993) oraz pracę zbiorową pod wspólną redakcją z Janem Pakulski i Marianem Pawlakiem *Wpisani w dzieje Chodcza* (1989). Tamże jako budowniczego dworu obronnego na wyspie na Jeziorze Mielneńskim wskazano Jana Kretkowskiego h. Dołęga, starostę generalnego Kujaw (od 1447), w trzy lata później wyniesionego do godności wojewody brzesko-kujawskiego (Mietz i in. 1989: 128). Owo *fortalicium* po raz pierwszy pojawia się w dokumencie lustracji poradlnego z 1489 r. (Senkowski 1961: 129). Oznacza to, że w czasach Jana Olbrachta, tj. ostatniej ćwierci XV w., obiekt musiał być już ukończony.

Informacje na temat dworu obronnego podaje także J. Pakulski w opracowaniu *Lokacja Chodcza z XI 1442* (1991), gdzie obok analizy źródeł przedstawia rzeczywistość przedlokacyjną, poczynawszy od okresów pradziejowych (Pakulski 1991: 5–12). Okoliczności nabycia Chodcza przez szlachtę dobrzyńską nie są znane, przypuszcza się, że fakt ten nastąpił na krótko przed nadaniem praw miejskich (Pakulski 1991: 32). Jan Kretkowski przejął wówczas dominium Roliców Chodeckich, z których pierwszym znanym właścicielem z początku XV w. był Dominik Rola (Pakulski 1991: 26–30). Prawdopodobnie po tym fakcie, w drugiej połowie XV w., zainicjowano budowę okolicznej siedziby rodowej. Autor przedstawia dokument lokacyjny z rękopisu przechowywanego w Bibliotece Raczyńskich (rkp 85) – tzw. przywilej z Budy, przytaczając transkrypcję łacińską wraz z tłumaczeniem (Pakulski 1991: 35–42). Tamże z imienia wymieniony jest Jan Kretkowski, którego pozycja i wpływy mogły zaważyć na nadaniu przywilejów miejskich (Pakulski 1991: 35). Wywodzący się spod Rypina Kretkowscy byli znanymi i wpływowymi posiadaczami ziemskimi, których śladem są liczne rezydencje w obszarze Kujaw i ziemi dobrzyńskiej (Pakulski 1991: 26–30; Sławiński 2002).

Kwestia organizacji dworów rycerskich na Kujawach w XV w. jest kluczowa dla zrozumienia okoliczności zasiedlenia Podgórza i budowy „Zameczku”. Historia gródka na wyspie została opisana w kontekście silnych procesów osadniczych w czasach Władysława III Warneńczyka i Kazimierza IV Jagiellończyka (Pakulski 1991: 10). Autor opracowania założył, że wyniesienie było reliktem starszych

struktur osadniczych – być może założenia drewnianego wybudowanego przez Roliców, i postulował organizację badań archeologicznych. Stratygrafia ukazana w sondażach z 1993 r. nie potwierdziła tej hipotezy (Kajzer 1997: 46, 49). Za jej odrzuceniem przemawiają także opisane niżej wyniki badań przeprowadzonych przez autorów artykułu. W związku z tym należy formalnie zakwalifikować obiekt nad Jeziorem Mielneńskim jako gródek stożkowaty – czyli sztucznie usypany twór ziemny pod lokację budowli o cechach mieszkalno-obronnych (Kajzer 1987: 121). Czy doświadczenie życiowe Jana miało wpływ na charakter założenia? Warto zwrócić uwagę na fakt z młodości Kretkowskiego, który jako dwunastoletni chłopak był zniewolony przez Krzyżaków w Brodnicy. Tamże był kształcony. Został zwolniony do domu rodzinnego za wstawiennictwem Władysława Jagiełły. Ten fakt biograficzny jest podawany pośród przyczyn ufrotyfikowania rezydencji (Mietz i in. 1989: 128).

Temat obronnej rezydencji w kolejnych latach nie był podejmowany. Ostatnie z publikacji przybliżające przedmiotową miejscowość mają charakter krajoznawczy. Interesujący w kontekście rozważań jest album wydany z inicjatywy Bractwa Miłośników Ziemi Chodeckiej: *Powrót sentymentalny do ziemi chodeckiej*, w którym zaprezentowano cenny materiał fotograficzny i filokartystyczny z epoki powstania dworu Kleibacha (Bractwo Miłośników Ziemi Chodeckiej 2014: 98–99).

Organizacja, cele i przebieg badań archeologicznych

Przy organizacji badań archeologicznych zwrócono uwagę na wieloaspektowość materii zabytkowej. Pierwszorzędną manifestacją rezydencjonalnego charakteru wzgórze jest istniejąca bryła willi Kleibacha z 1912 r. wraz z jej późniejszymi przekształceniami (ryc. 3). Potencjalne repozytorium źródeł archeologicznych, czyli układ stratygraficzny wraz z ruchomym inwentarzem, w tym przypadku było zasobem trudnodostępnym i ograniczonym ze względu na ścisły związek badań archeologicznych z pracami remontowymi i konserwatorskimi. W tym zakresie celem wykopalisk było odsłonięcie, identyfikacja i zadokumentowanie obwodu partii fundamentowych obiektu. Zebrane dane służyły doborowi materiałów budowlanych wykorzystanych do wykonania odwodnienia posadowienia.

W celu zachowania statyki budynku odkrywki były prowadzone etapowo (ryc. 4). Najpierw otwarto wykopy nr 2 i nr 3 wzdłuż wschodniej ściany obiektu, rozdzielone schodami na taras wschodni, w którym znajdowało się oryginalne wejście do willi. Kolejno wykop nr 4 przy fundamentach skrzydła północnego. Po wykonaniu czynności badawczych i zasypaniu wykopów prace kontynuowano wzdłuż elewacji wschodniej, gdzie zlokalizowano wykopy nr 5 i nr 8. Tamże odnotowano znaczne przekształcenie terenu w miejscu zsypana na węgiel, który

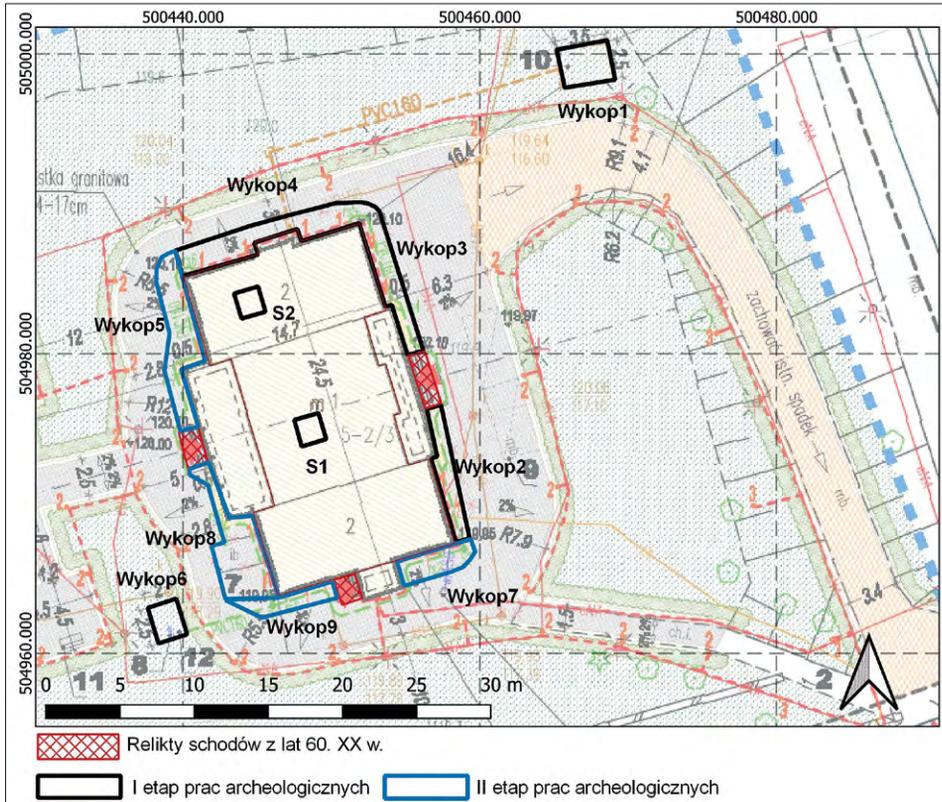

Ryc. 3. Stan zachowania willi przed podjęciem badań archeologicznych, widok od W (fot. J. Mosiejczyk).

rozebrano. W końcu przebadano stronę południową, gdzie zlokalizowano wykopy nr 9 i nr 7. Także ten odcinek był zmodyfikowany poprzez betonowy ganek dostawiony w drugiej połowie XX w. Eksplorowane wykopy badawcze miały szerokość 1 – 1,2 m i były prowadzone do poziomu posadowienia fundamentu.

W czasie wykonywania robót budowlanych, przed otwarciem kolejnych odcinków, eksplorowano wnętrze obiektu w ramach dwóch sondaży o wymiarach 2,5 x 2,5 m, oznaczonych jako S1 i S2. Miały one na celu weryfikację niższych nawarstwień zabudowanej przestrzeni oraz ustalenie charakterystyki rozbudowy obiektu, jego przekształceń i pierwotnych podziałów. Zostały one zlokalizowane w niepodpiwniczonych częściach budynku. Sondaż nr 1 został założony w pomieszczeniu centralnym, w miejscu dawnej sali balowej, natomiast sondaż nr 2 znajdował się w skrzydle północnym. Eksploracja była prowadzona do poziomu posadowienia pierwszej podłogi.

Równorzędnym celem badań archeologicznych było rozpoznanie nawarstwień związanych z osadnictwem średniowiecznym. Sondażowy charakter wykopów przy budynku, pomimo najmłodszych przekształceń, dał wgląd w układ nawarstwień gródka, szczególnie w jego centralnej części. Uzupełnieniem tych danych były wykopy o wymiarach 2 x 2 m, założone w północno-wschodniej krawędzi wyniesienia (wykop nr 1) oraz w południowo-zachodniej krawędzi wyniesienia (wykop nr 6). Ich lokalizacja była zbieżna z budową kolektorów na wody opadowe

Ryc. 4. Plan badań na podkładzie Planu Zagospodarowania Terenu (oprac. J. Mosiejczyk).

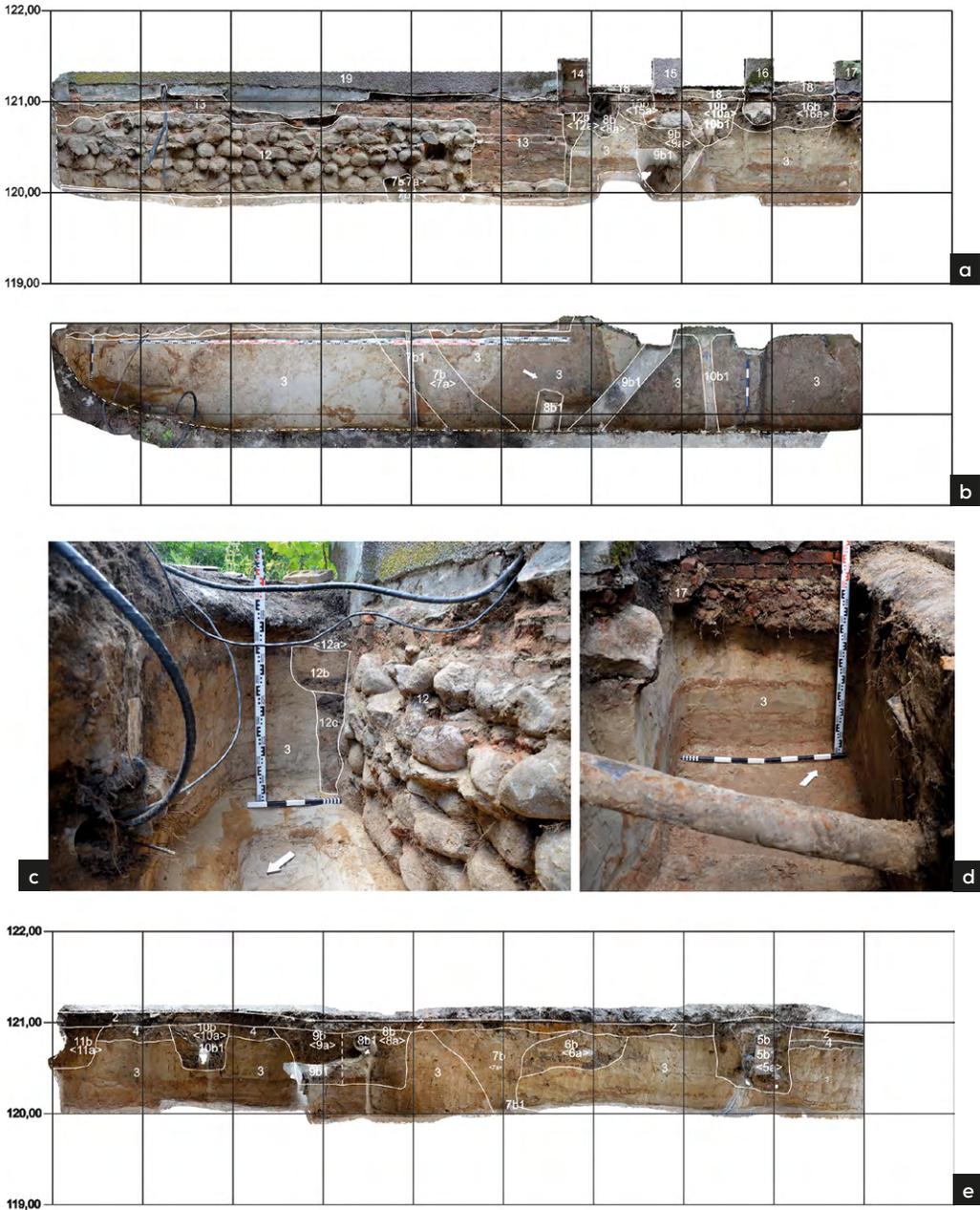
i sanitarne. Z uwagi na wąskie powierzchnie badawcze oraz reżim inwestycyjny prowadzonych badań, poziomy i profile dokumentowano głównie fotograficznie z wykorzystaniem ortofotogrametrii i modeli trójwymiarowych. Szczególną uwagę poświęcono rozwarstwieniu materiałów z poszczególnych wkopów. Zakres badań zalecony przez służby konserwatorskie zrealizowano w pełni do 30 września 2023 r. Łączna powierzchnia wykonanych sondaży wyniosła około 2,6 ara.

Charakterystyka źródeł archeologicznych – stratygrafia

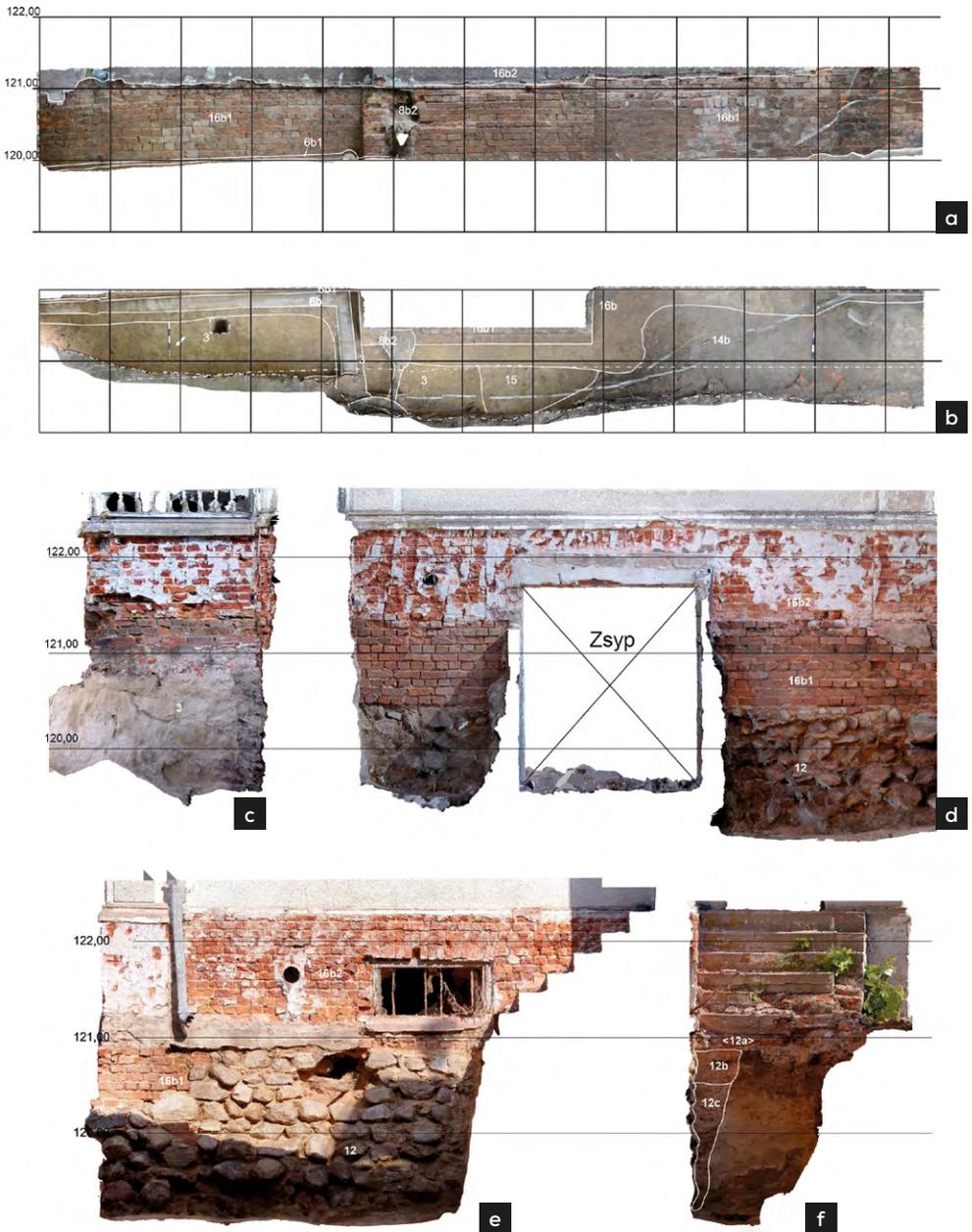
Pomimo ograniczeń przestrzeni badawczej, przebadany teren okazał się wystarczający do nakreślenia wstępnej charakterystyki zarejestrowanej w jego obrębie stratygrafii oraz dynamiki rozwoju samego stanowiska w czasie, z uwzględnieniem przemian architektonicznych obiektu.

Tab. 1. Rozpoznane horyzonty chronologiczne (oprac. D.F. Wiczorek).

Horyzont	Wykop/ Sondaż	Warstwa/ Obiekt	Wydarzenia	Chronologia
H7 instalacje nowoczesne	W ₁	(1), Ob. 1	Humus i instalacja telefoniczna	Po latach 60. XX w.
	W ₂	(18), Ob. 1		
	W ₃	(10)		
	W ₄	(7), (9)		
H6 organizacja domu wczasowego	W ₂	[1]–(2)	Przebudowy współczesne: chodniki, krawężniki	Lata 60. XX w.
	W ₃	[1]–(2)		
	W ₄	Ob. 2 i 5, [1]–(2)		
	S ₁	[1]–(2), Ob. 1–2, (7)		
H5 przebudowy Tarkowskiego	W ₂	Ob. 3–7	Instalacje wodne	2. poł. XX w.
	W ₃	Ob. 1–2		
	W ₄	Ob. 1, 3, 4, 6, 7		
H4 prace budowlane, nadanie formy i detali	W ₁	(2)	Fundacja antresoli ze schodami wejściowymi oraz rozbudowa budynku	1. poł. XX w.
	W ₂	Ob. 9–12		
	W ₃	Ob. 3, 5, 4		
	W ₄	Ob. 8		
	W ₆	(2)		
	S ₁	[4]–[6], [8], (9a–b), (15)		
H3 fundacja Kleibacha	W ₂	(4), Ob. 8	Budowa obiektu (na reliktach wcześniejszego założenia ?)	pocz. XX w.
	S ₁	[11]–[16], (13), (14)		
H2 dwór obronny	W ₄ , W ₅	(14b)	Warstwa kulturowa (opuszczenie gródka ?)	XV–XVII w.
	W ₄ , W ₇ , W ₉	[12]	Starszy fundament kamienny	
H1 formowanie gródka	W ₇ , W ₉	(12c)	Starsze wypełnisko wkopu fundamentowego pod [12]	XV/XVI w.
	W ₁ , W ₃ , W ₄ , W ₅ , W ₉ , W ₇	(3)	Warstwa niwelacyjna I	XV/XVI w.

Ryc. 5. Stratygrafia (oprac. D. Wiczorek); **a.** Profil murów fundamentowych – skrzydło południowe; **b.** Wykop 2 Ortofotoplan; **c.** Wkop fundacyjny pod mur kamienny – Wykop 2, Profil Ś; **d.** Przekrój przez nawarstwienia wyniesienia gródka – Wykop 2; **e.** Profil N-E – Wykop 2

Ryc. 6. Stratygrafia (oprac. D. Wieczorek, Ł. Polczyński); **a.** Profil murów fundamentowych – skrzydło północne; **b.** Wykop 4 Ortofotoplan; **c.** Fundamentowanie tarasu zachodniego; **d.** Przekształcenia skrzydła południowego; **e.** Profil muru kamiennego – Wykop 9; **f.** Wkop fundacyjny pod mur kamienny – Wykop 9, Profil E

W ramach przeprowadzonych wykopów zidentyfikowano łącznie 127 jednostek stratygraficznych, z czego 29 stanowiły obiekty, 56 to depozyty, a 44 to instalacje i struktury. Analiza wzajemnych relacji stratygraficznych oraz kontekstu odkryć umożliwiła wyodrębnienie siedmiu horyzontów chronologicznych związanych z procesem osadniczym na tym stanowisku (tab. 1).

Na podstawie oględzin materiału zabytkowego, przede wszystkim ceramiki naczyniowej pozyskanej w trakcie eksploracji, odsłoniętych nawarstwień archeologicznych oraz rozpoznanej ich sekwencji stratygraficznej, wydaje się uzasadnione wstępne datowanie tychże warstw od XV/XVI w. do końca drugiej połowy XX w. Na obszarze stanowiska odsłonięte zostały pozostałości kilku struktur architektonicznych oraz liczne nawarstwienia ziemne, badane w zakresie od współczesnego poziomu gruntu, położonego na około 121,07 m n.p.m., aż do poziomu około 119,60 m n.p.m. Warto jednak podkreślić, że prace archeologiczne prowadzone były tylko do głębokości rzędnej inwestycyjnej, co oznacza, że schodzono jedynie do poziomu, na którym umiejscowione było fundamentowanie badanego założenia architektonicznego, tj. około 120,00 m n.p.m. Niemniej jednak, warto zauważyć, że we wszystkich przebadanych wykopach osiągnięto poziom calca, występujący względnie płytko, bo nawet około 0,20 m poniżej współczesnego poziomu gruntu, do maksimum 1,15 m p.p.t. (W1: 119,60, W2: 120,91, W3: 120,71, W4: 119,92, W6: 120,15).

Jeśli zaś chodzi o charakter ogólny odsłoniętych nawarstwień archeologicznych, należy wyraźnie stwierdzić, że ich podstawowe jednostki, stanowiące jednoznacznie identyfikowalne poziomy osadnicze, to nawarstwienia o charakterze horyzontalnym: (3), (14b). Niemniej jednak, można dostrzec, że zdecydowaną większość z nich przecinają jednostki o charakterze wertykalnym, reprezentowane przez liczne wkopy instalacyjne i budowlane. W związku z powyższym, wszystkie zidentyfikowane poziomy osadnicze o horyzontalnym charakterze zachowały się w stanie wysoce przekształconym, przeciętym przez wspomniane wcześniej struktury wertykalne. To wyraźnie wskazuje na intensywną aktywność budowlaną i instalacyjną, które miały miejsce na stanowisku głównie w minionym stuleciu (ryc. 5.c).

Wobec tego historię użytkowania obiektu oraz bezpośrednio otaczającego go terenu, jak podsumowano w Tabeli 1, można krótko opisać następująco: najwcześniejszymi jednostkami stratygraficznymi na tym terenie są horyzontalne nawarstwienia ziemne horyzontu 1, interpretowane jako pierwsze niwelacje terenu – formowanie wyniesienia gródka, odsłonięte w głębszych partiach odcinków badawczych, najczytelniej uwidocznione w wykopie 2 i 4 (ryc. 5.a–b, 6.a–b); na podstawie pozyskanego z nich materiału ceramicznego można je datować ogólnie na okres późnego średniowiecza, najpewniej XV w., co sugerują źródła pisane, na podstawie których moment rozpoczęcia budowy dworu obronnego można określić na czas po nadaniu wspomnianego wyżej przywileju w Budzie.

Wydaje się, że wzmiankowana w źródłach fortalicja wznosiła się bezpośrednio w miejscu istniejącej willi, co sugerował już J. Pakulski, który podaje: *Pod dworem jest tylko jedna komora piwniczna, nie można było wykonać ich więcej z uwagi na zasypane w ziemi zawałiska cegieł i kamieni* (Pakulski 1991: 10). Potwierdzają to przesłanki archeologiczne. Nawarstwienia (14b) ujawnione w obrębie wykopu 4 i 5, czyli przy skrzydle północnym założenia, zawierają frakcje rumoszu ceglanego, ułamki płytek posadzkowych, gwoździ oraz liczny materiał ceramiczny datowany głównie na XV–XVI w., z domieszką materiału młodszego, pochodzącego z XVII w. <10% (ryc. 6.b). W treści zarejestrowano także inkluzje polepy i spalonego drewna. Prawdopodobnie wskazane jednostki stratygraficzne (W4–5: 13, 14b) stanowią warstwy powstałe na skutek opuszczenia dworu, zdeponowane na wcześniejszych nawarstwieniach kulturowych. W obrębie tych samych wykopów stwierdzono, że depozycji uległy kolejne jednostki ziemne, stanowiące relikty horyzontu 1.

Na istnienie w omawianej miejscowości murowanego obiektu gotyckiego, obok źródeł pisanych, wskazują fundamenty murowane, w tym obecność wtórnie wykorzystanej cegły palcówki w murowanym fundamencie willi w północnej części oraz pozostałości architektury z kamienia w podpiwniczonym, południowym skrzydle willi. Obserwacje te stanowią nowe dowody w zakresie przekształceń budowlanych.

Materiał średniowieczny współwystępował z budulcem wytwarzanym maszynowo (ryc. 6.a). Autorzy zwrócili ponadto uwagę na odsłonięty w wykopie 2, 7, 9 fundament kamienny [12], będący elementem zachowanej konstrukcji piwnicy w skrzydle południowym istniejącego obiektu. Stratygraficznie kamienny mur jest bezsprzecznie najdawniejszym elementem konstrukcji, uzupełnionym i nadbudowanym później. Czy zatem może być interpretowany jako relikty dworu obronnego? Konstrukcje z kamienia niepowiązane zaprawą są strukturami trudnymi w datowaniu. Jednak argumentem przemawiającym za średniowieczną metryką może być materiał piętnasto – szesnastowieczny pochodzący z dolnego wypełniska wkopu (ryc. 10.2–8), a także negatywne wyniki prospekcji w wykopach 1 i 6.

Wskazany wyżej wkop budowlany <12a> jest dwuwypełniskowy (ryc. 5.c, 6.f). Młodsze wypełnisko (12b) zostało utworzone po nadbudowaniu fundamentu kamiennego, co odpowiada zakresowi konstrukcji ukazanej w licu południowym (ryc. 6.e), natomiast starsze, wyprowadzone z poziomu humusu pierwotnego, jest bezpośrednio związane z momentem powstania fundamentu kamiennego (12c). Wysoce prawdopodobne jest zatem, że architekt willi Kleibacha wykorzystał w budowie zachowane pozostałości średniowiecznego dworu obronnego.

Kolejne horyzonty ukazują już duże zmiany w strukturze stanowiska, związane z zagospodarowaniem reliktyw w początkach XX w. do istniejącej bryły willi – horyzont 3. Budowę rozpoczęto od strony południowej (W2: Ob. 8). Pierwotne podziały wewnątrz były odmiennie od obecnego, jak wykazały sondáže S1 i S2. W centralnej części sali (tzw. balowej) zarejestrowano relikty konstrukcji

murowanych [11] i [12], interpretowanych jako pozostałości ścian działowych, ewentualnie podstawy pierwotnych schodów zabiegowych na piętro. Kolejno wydzielono klepisko (13), jako poziom do konstrukcji kolejnych podłóg. Pozy-skany nowoczesny materiał ceramiczny odpowiada okresowi rozpoczęcia inwe-stycji (inw. 10).

Horyzont 4 reprezentują nawarstwienia ziemne i struktury architektoniczne nadające ostateczną formę willi. Wydaje się, że ostatnią przebudowę wykonano w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Datę ustala znalezisko pudełka po papierosach marki MAL-KAH Zigaretten – Berlin, wyprodukowane w okre-sie, gdy czynni byli udziałowcy, których można rozpoznać po sygnaturze Lubliner & Christner GmbH. Opakowania z tym nadrukiem produkowane były w latach 1922–1930. W tym czasie przebudowano teren otaczający willę, dokonu-jąc jego niwelacji W1: (2); W6: (2), przebudowano skrzydło S, wzniesiono część centralną z tarasami W2: Ob. 9–12; W3: Ob. 3, 5; S1: [4]–[6], [8], (9a–b), (15) oraz skrzydło N, nadając symetrię całemu założeniu W3: Ob. 4; W4: Ob. 8; S2: [3].

Po wydarzeniach horyzontu 4 nie zidentyfikowano pozostałości żadnych póź-niejszych struktur architektonicznych. Wszystkie zarejestrowane młodsze nawar-stwienia archeologiczne, czyli związane z horyzontami 5–7, mają jedynie charakter instalacyjny. Dotyczą one przede wszystkim przebudowy i rozbudowy istnieją-cej wcześniej instalacji wodnej. W drugiej połowie XX w. dodano cały system rynnowy odprowadzający wodę z budynku W2: Ob. 3–7; W3: Ob. 1–2; W4: Ob. 1, 3, 4, 6, 7, reprezentujący horyzont 5. Nieco później, bo najprawdopodobniej już w latach sześćdziesiątych (horyzont 6), zniwelowano otoczenie obiektu i wy-lano chodniki asfaltowe, ograniczone betonowymi krawężnikami W2: [1]–(2); W3: [1]–(2); W4: [1]–(2) oraz sam budynek wyposażono w instalację ogromnienia (W4: Ob. 2 i 5). W tym samym czasie wewnątrz budynku położono nowe podłogi S1: [1]–(2), Ob. 1–2, (7); S2: [1]–(2).

Najmłodsze świadectwa działalności człowieka na tym terenie stanowią znac-nie późniejsze, bo współczesne wkopy, wcinające się głęboko w znacznie starsze na-warstwienia archeologiczne, pewnie datowane na drugą połowę XX w. (W1: Ob. 1; W2: Ob. 1; W6: Ob. 1). Całość pokrywa współczesna warstwa humusu zalegająca na całym terenie stanowiska.

Charakterystyka źródeł archeologicznych – materiał ruchomy

W wyniku przeprowadzonych wykopalisk pozyskano dość liczny materiał ru-chomy, na który składają się przede wszystkim ułamki ceramiki naczyniowej (ok. 500 fragm.), ceramika budowlana, w tym kafle (ok. 50 fragm.), kości zwie-rzęce oraz nieliczne gwoździe i szkło tafłowe (tab. 2). Tym samym dotychczasowa

baza źródeł archeologicznych licząca ponad 150 artefaktów z badań przeprowadzonych w 1993 r. została znacząco uzupełniona (Kajzer 1997: 47). Wybór fragmentów diagnostycznych przedstawiono w formie tablic reprezentujących poszczególne konteksty (ryc. 7–10). Już wstępne oględziny zbioru wykazały, że jest on bardzo jednorodny pod względem chronologicznym i przypada głównie na trzeci etap rozwoju garncarstwa późnośredniowiecznego (Kruppé 1981: 43, 49), z niewielką <10% domieszką materiałów młodszych. Podana ogólnie charakterystyka ceramiki stanowi przyczynek do dalszych studiów uwzględniających funkcję naczyń.

Do analizy ceramiki z „Zameczku” zastosowano wzorzec wypracowany w studiach materiałów z wieży Karnkowskiego w Raciążku (Kajzer 1986: 201–202). Zbiór rozróżniono pod kątem technologicznym, przyjmując za wyróżniki technikę wypału, barwy powierzchni i przełamu oraz stosowanie szkliwa czy angoby (grupy A–F). Zliczono udział poszczególnych kategorii naczyń z podziałem na wylewy, brzuśce, dna i ucha. Do grupy A zaliczono fragmenty słabo wypalone w atmosferze utleniającej w tradycyjnej technologii. Za główny wyróżnik przyjęto grubszą domieszkę piasku oraz dwubarwny przełam czerepów. Powierzchnie naczyń miały barwę od kremowo-brązowej do blade-pomarańczowej, rzadko zdobione ornamentem pasów poziomych, sporadycznie linią falistą. W całym zestawieniu jest to grupa stanowiąca do 37% ogółu materiału (ryc. 7.1, 10.5–7). W zbiorze wystąpiły elementy wtórnie przepalone, co może stanowić efekt zniszczenia z udziałem ognia w ostatniej fazie użytkowania dworu obronnego.

Kolejne grupy (B–C) były reprezentowane przez fragmenty naczyń wypalonych w atmosferze redukcyjnej (ogółem 46%). W tym do grupy B zaliczono naczynia siwe o chropowatej powierzchni, grubszej roboty, o przeznaczeniu kuchennym, które stanowiły 32% zbioru. Obok nich występowały naczynia grupy C. Jako naczynia delikatniejsze, starannie polerowane, często z wyświecanym ornamentem w postaci linii ukośnych i kratownicy (ryc. 7.10–13) – są uznawane za ceramikę stołową (Kajzer 1986: 201). Łączny udział fragmentów w tej grupie sięgał 14% ogółu zbioru. Z charakterystycznych form zaobserwowano talerze (ryc. 7.13) oraz naczynia do picia (ryc. 10.8).

Kategorię grupy D tworzyła ceramika ceglasta, dobrze wypalona, o jednolitym pomarańczowym przełame, z domieszką drobnego piasku, wyrabiana z wykorzystaniem koła szybkoobrotowego – do 10% zbioru. Pośród form zostały rozpoznane zarówno naczynia kuchenne, jak i stołowe. Te ostatnie były starannie wygładzane.

Elementy szkliwione reprezentują osobną grupę E, która w całej kolekcji stanowiła około 3% ogółu – głównie pozostałości trójnóżków, uchwytów patelni polewanych szkliwem barwy brązowej i zielonej (ryc. 7.16, 9.6–7). Z innych form zarejestrowano pojedyncze fragmenty ceramiki stołowej, na których zielone szkliwo było kładzione na podkładzie białej angoby (ryc. 8.7).

Tab. 2. Wykaz źródeł ruchomych (oprac. J. Mosiejczyk).

Nr inw.	Wykop	Warstwa							Inne /uwagi	Ceramika - ogółem	Budowlane	Chronologia
			A	B	C	D	E	F				
1	W1	(1)	1	1	1	0	0	0		3	0	XV–XVI w.
2	W1	(2)	0	1	3	1	1	0		6	0	XV–XVI w.
3	W3	(3)	1	2	1	0	0	1	kości zw. 2	5	0	XV–XVI w.
4	W4	(14b)	4	7	3	11	2	0	doniczka 1D, XX w.	27	0	XV–XVI w.
5	W4	(3)	0	1	3	3	0	0		7	0	XV–XVI w.
6	W4	(13)	0	0	11	0	0	0	2 naczynia do rekonstr.	11	0	XV–XVI w.
7	W4	(14b)	114	108	26	18	7	8	liczne kości zw. 2 fr. trójnózek	281	2 gwoździe	XV–XVI >10% XVII w.
8	W4	(14b)							cegła, płytki posadzkowa, kafle		11	XVI/XVII
9	S1	(2)	1	5	1	0	0	1	1 nóżka	8	0	XV–XVI w. na złożu wtórnym
10	S1	(2)									<30	XVI–XVII, XX w.
11	S1	(2)							papier, opakowanie MAL-KAH			1922–1930
12	S1	(2)							próba x4		zaprawy	tynek
13	S1	(2)									gwoździe	nowozytn.
14	S1	(9b)	2	0	0	0	0	0		2	0	XV–XVI w.
15	S1	(9a)	10	5	0	0	1	0	szkło tafl.	16	1	XVI–XVII, XX w.
16	W2	(18)			1				1 fr. kubek	1		XV – 1. ćw. XVI
17	S2	(2)	3	4	0	3	1	0	pokrywka x1	11	0	XV–XVI w. na złożu wtórnym

Nr inw.	Wykop	Warstwa							Inne /uwagi	Ceramika - ogółem	Budowlane	Chronologia
			A	B	C	D	E	F				
18	S2	(2)							kafle	3	XX w.	
19	S2	(2)							kratka went.	0	XX w.	
20	S2	(2)								tynki	remont XX w.	
21	W6	(2)	4	0	0	0	0	0		4	XV–XVI w.	
22	W5	(2) / (14b)	14	8	5	7	0	3		37	XV–XVI w. na złożu wtórnym	
23	W8	(2)	6	3	5	3	1	2	2 fr. trójnóżka	20	XV–XVI w.	
24	W9	(2)	1	2	2		1	2	1 fr. porcel. XX w.	8	XV/XVI, XX w.	
25	W7	(2) / (12c)	22	8	5	3	1	3	2 fr. trójnóżka	42	XV–XVI w.	
Ogółem			183	155	67	49	15	20		489	45	

Opisane wyroby wykonywane były z glin żelazistych. Naczynia niespełniające powyższych kryteriów, stanowiące 4% zbioru, wydzielono w ramach grupy F. Zaliczono do niej czerepy pokryte białą angobą, w tym naczynie baniaste (ryc. 9.4, 10.4), a także bardzo staranne wykonane wyroby z ciemnobrązowej masy ceramicznej (ryc. 7.2, 6). Mogą one stanowić produkty sprowadzone spoza Kujaw. W ujęciu statystycznym uzyskano podobne wyniki wobec rezultatów z badań przeprowadzonych w 1993 r. (Krut-Horonziaik i in. 1993: 26; Kajzer 1997: 47). Na tym tle materiały z „Zameczku” utrzymują tendencję obserwowaną w południowych obszarach Kujaw brzeskich, gdzie obserwuje się zjawisko powszechnego i długotrwałego użytkowania ceramiki stalowszarej (Kapusta 1997: 163–164).

Największy zbiór ceramiki, stanowiący 56,20% ogółu, pozyskano z wykopu 4 (ryc. 7). Materiał był równomiernie deponowany w warstwie z domieszką gruzu i polepy interpretowanej jako pozostałość warstwy kulturowej, prawdopodobnie z odkładem z fazy opuszczenia dworu (14b). Ta jednostka stratygraficzna kontynuowała się w obszarze wykopu 5 (ryc. 9.1–3). Warstwa była niehomogeniczna i jako jedyna z wydzielonych jednostek stratygraficznych zawierała domieszkę

materiałów wczesnonowożytnych oraz kafli i gruzu budowlanego. Zaobserwowano pojedyncze wtręty materiałów dwudziestowiecznych (doniczka). Z tej samej warstwy pochodzi skupisko ceramiki pochodzącej z dwóch garnków zniszczonych przez wkop 8 (ryc. 8.1–3). Wraz z fragmentem kubka odnalezionym w niwelacji w wykopie 2 (ryc. 10.1) zabytki te stanowią najlepiej zachowane przykłady pełnych form odkrytych na stanowisku.

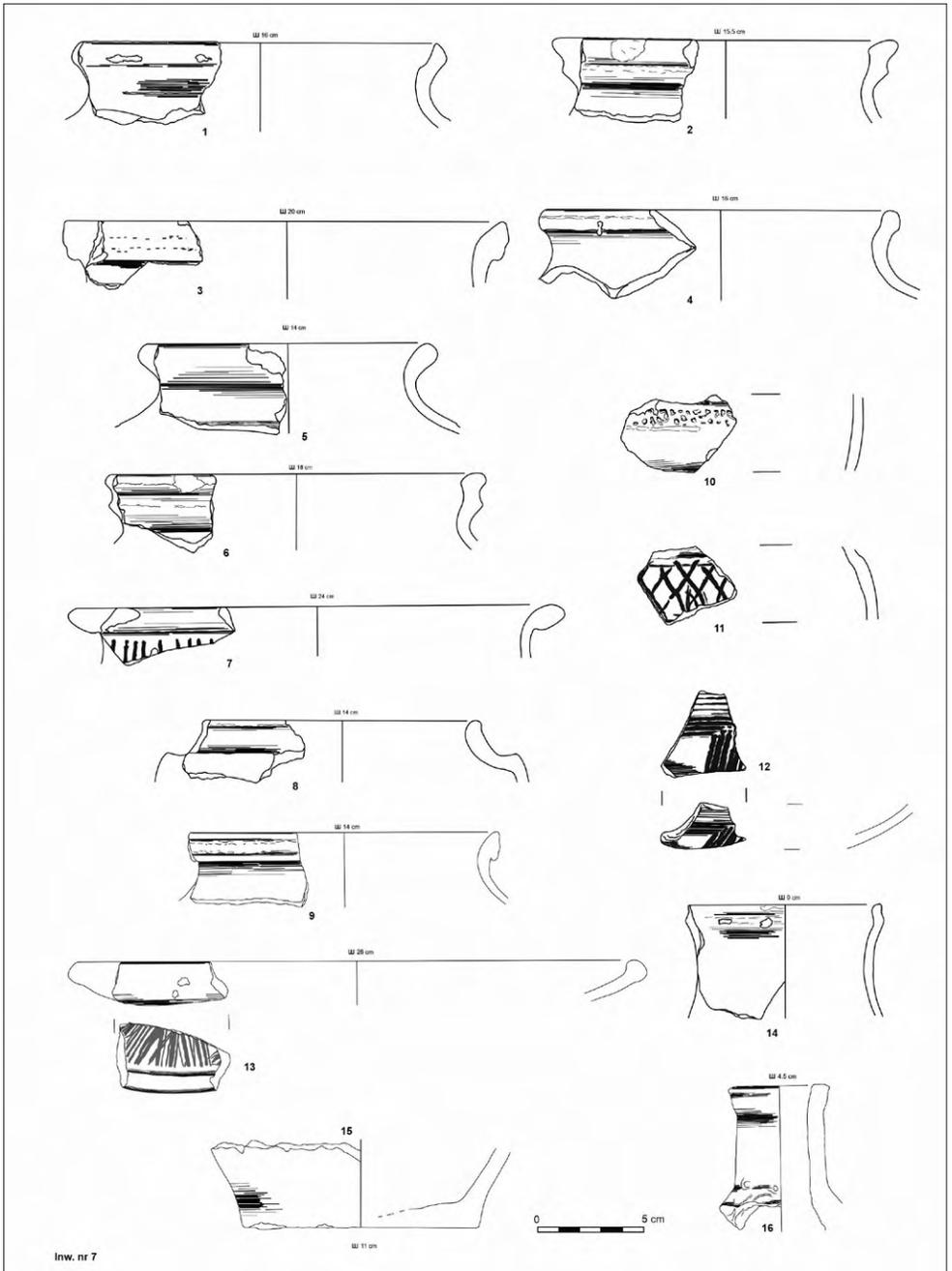
Pozostały materiał zabytkowy występował w warstwach dość skąpo, w liczbie kilkunastu–kilkudziesięciu fragmentów, które są datowane na XV–XVI w. Ceramika została odnotowana także w wykopach 2, 3, 4 w charakterystycznej, przypominającej całe warstwie niwelacyjnej zbudowanej z piasku i gliny (3). Uznaje się to za dowód kształtowania formy gródka w wyniku działalności ludzkiej na krótko przed budową fortalicji. Dowodzi to poglądu sugerowanego w publikacji pierwszych badań sondażowych, że na stanowisku nie występują starsze ślady osadnictwa (Kajzer 1997: 46–47).

Ogółem w eksplorowanych warstwach zachowało się mało materiałów osteologicznych. Te nieliczne pochodzące z jednostek kulturowych poddano analizie archeozoologicznej⁵. W warstwie (3) wykop 3 odkryto dwa fragmenty kości zwierząt. Były nimi kość długa i niewielki fragment miednicy owcy/kozy. W warstwie (14b) wykop 4 odkryto jedenaście kości, z których zidentyfikowanych zostało siedem. Sześć z nich należało do bydła. Były to kości: ramienna, łokciowa, żebro, miednica, udowa i śródstopia. Ponadto stwierdzono kość udową należącą do dzika. Zarówno kość dzikiego ssaka, jak i te bydlęce nosiły ślady rąbania w celu uzyskania niewielkich fragmentów nadających się do gotowania w naczyniach. Pomimo niewielkich rozmiarów kolekcji osteologicznej, uznać można, że koresponduje ona z wynikami z innych obiektów z Kujaw. W Raciążku, na stołach elit, obok mięsa bydła krótkorogiego, także znaczny udział miała dziczyzna (Kajzer 1990: 269).

Materiał z gruzu wydobywanego z warstwy (14b) był bieżąco przeglądany. Poyzyskano jedną, dobrze zachowaną cegłę gotycką, odpowiadającą budulcowi wykorzystanemu wtórnie w budowie fundamentu oraz fragment płytki posadzkowej o zachowanych wymiarach (tab. 3).

Wskazane elementy były stosowane w architekturze gotyckiej. Płytki posadzkowa ma formaty analogiczne do zabytków odnotowanych na zamku w Raciążku, gdzie rejestrowano formy o wymiarach od 14 x 14 cm do 20 x 20 cm (Kajzer 1990: 194). Egzemplarz z „Zameczku” posiada oznaki przepalenia od wierzchniej (?) strony, co może być oznaką pożaru w ostatniej fazie użytkowania obiektu.

⁵ Analizę archeozoologiczną wykonała Martyna Wiejacksa, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Ryc. 7. Wybór ceramiki (rys. S. Gron). Wykop 4: 1-A, 2-F, 3-F, 4-5-B, 6-F, 7-C, 8-A, 9-F angob., 10-14-C, 15-B, 16-E

Tab. 3. Formy stosowanych materiałów budowlanych (oprac. D.F. Wieczorek, J. Mosiejczyk).

Lokalizacja	Forma	Wymiary
bryła i fundamenty istniejącej budowli	forma maszynowa XIX/XX	120 x 70 x 260 mm
wtórne wykorzystanie fundament N	forma późnogotycka	130 x 85 x 290 mm
warstwa (14b)	forma późnogotycka	130 x 85 x 290 mm
warstwa (14b)	płytką posadzkowa	151 x 151 mm

Z nielicznych elementów wyposażenia wewnątrz należy zwrócić uwagę na zbiór kafli piecowych (ryc. 11.1–8). Pozostałości okładzin ceramicznych pieców wystąpiły w wykopie 4 w warstwie (14b) oraz w sondażu S1, w niwelacji (2), wykorzystanej jako podkład pod posadowienie posadzek w centralnej części istniejącego obiektu. Z tego względu większość zbioru jest silnie zdefragmentowana. Pomimo tego, można wyróżnić przynajmniej sześć typów dekoracji urządzeń grzewczych. Najwięcej pozostałości zostało zachowanych z okładzin z czarną polewą, zdobionych motywem kratownicy, który można datować na połowę XVI – początek XVII w. Obok fragmentów kafli płytowych w zbiorze występują czarne elementy narożne i gzymsowe. Wszystkie odkryto w niwelacji pod posadzką S1 (2). Ze źródeł pisanych wzmiankowane są czarne piece stojące w pomieszczeniach mniej reprezentacyjnych, jak np. piekarni w dworze biskupów kujawskich w Piórkowie w XVII w. (Kajzer 1990: 204).

Pozostałe okazy były szklione na brązowo, zielono z motywem stylizowanej lilii (ryc. 11.4). Wystąpiły także kafle polewane na niebiesko z nierozpoznaną ornamentyką. Te odkryto w warstwie kulturowej (14b). Powyższe źródła przede wszystkim wskazują na duże zróżnicowanie wystroju, co wskazuje na zamożność patronów i możliwość instalacji urządzeń grzewczych w kilku odrębnych pomieszczeniach. Z uwagi na kontekst znalezisk stanowią prawdopodobnie okładziny stosowane w ostatniej fazie użytkowania dworu.

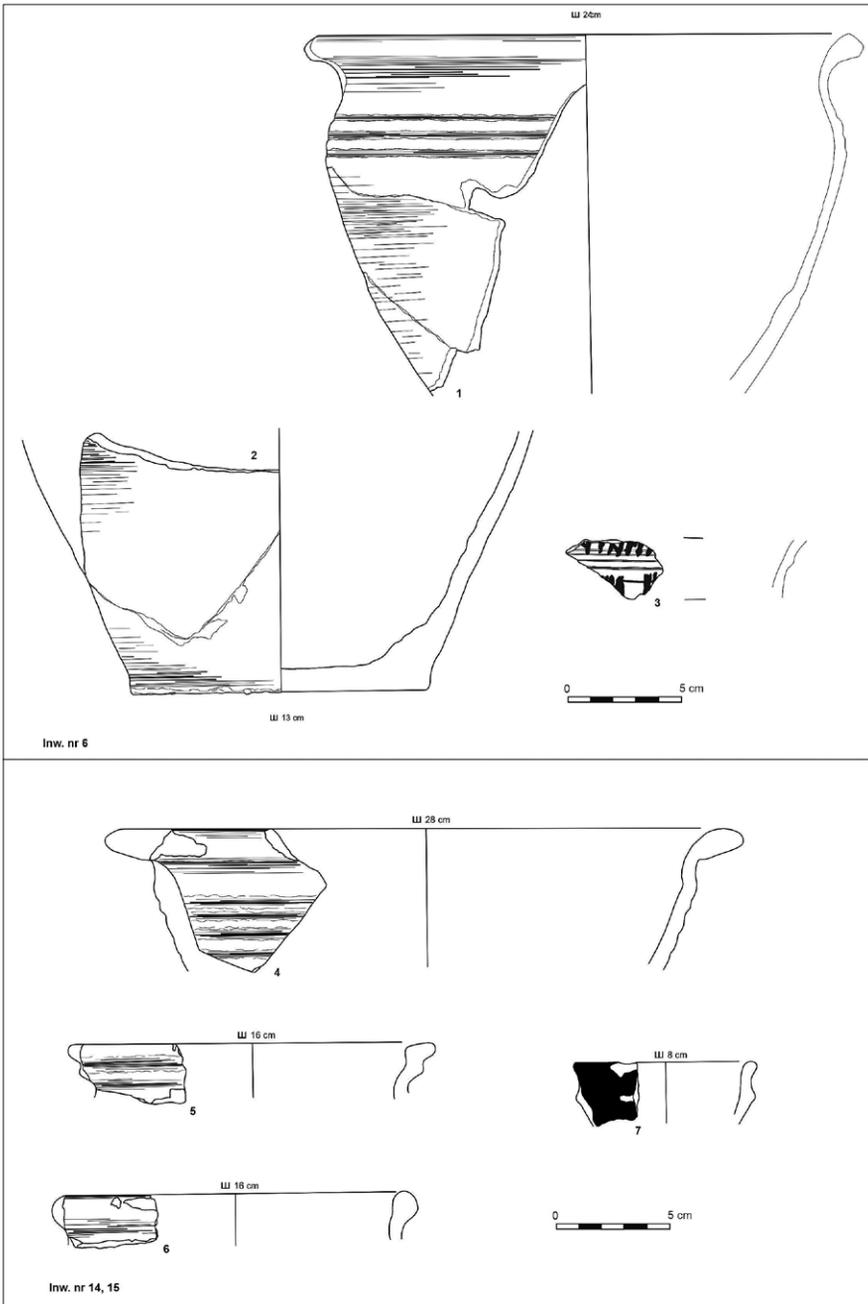
Podsumowanie

Przeprowadzone badania archeologiczne pozytywnie zweryfikowały pozostałości dworu obronnego w miejscowości Podgórze-Zameczek koło Chodcza. Obiekt należy uznać za bardzo ważny w kontekście rozpoznania budownictwa

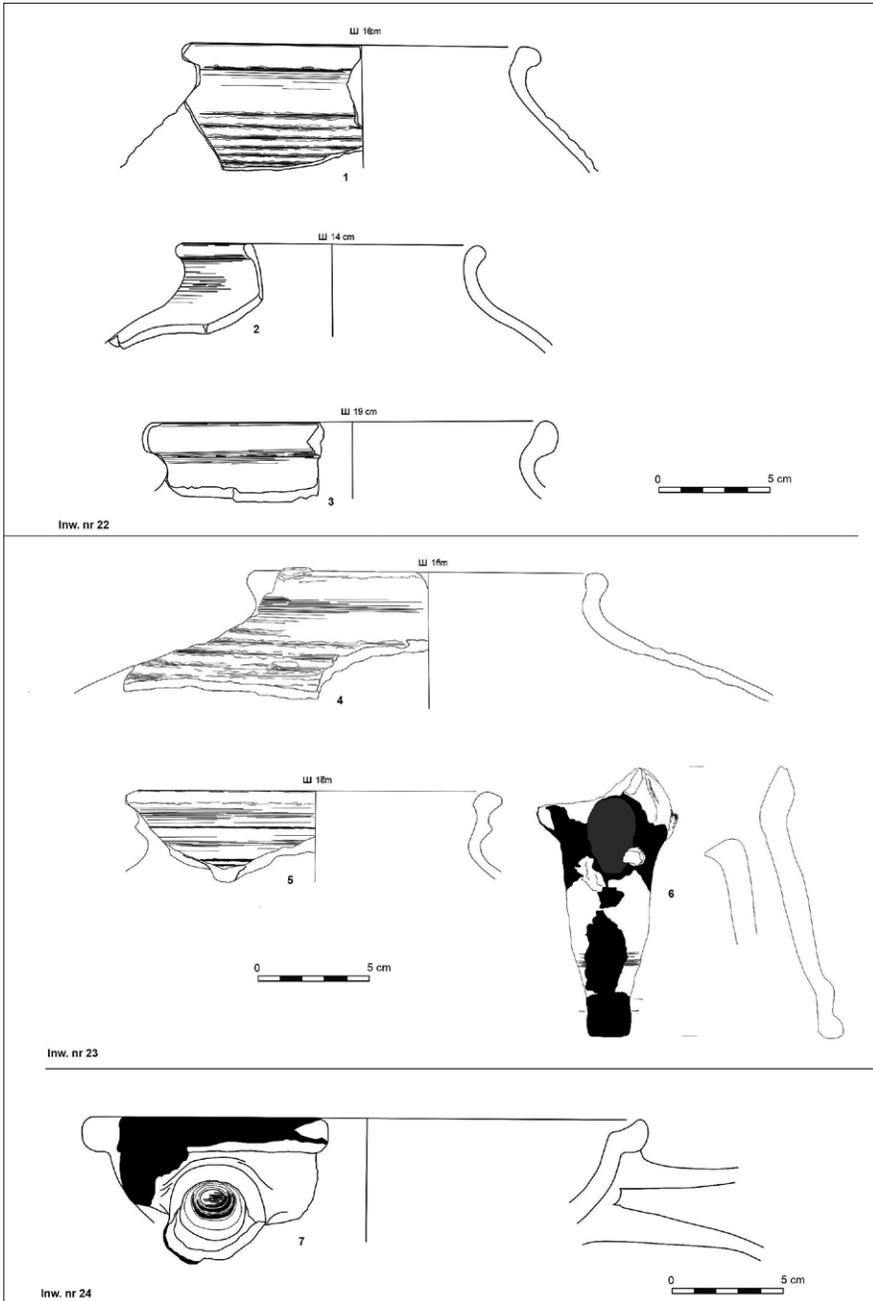
rezydencjonalnego Kujaw, z uwagi na dobre udokumentowanie w źródłach pisanych wskazujących *fortalicium* jako siedzibę rodu Kretkowskich.

Zrealizowane wykopy miały ścisły związek z zaplanowanymi pracami konserwatorskimi polegającymi na odwodnieniu fundamentów oraz z remontem wnętrza mającym na celu przywrócenie dawnego, rezydencjonalnego charakteru istniejącej eklektycznej willi. Należy podkreślić, że postulat L. Kajzera o konieczności przeprowadzenia interwencyjnych badań archeologicznych (Kajzer 1997: 51) został po 30 latach zrealizowany w zawiązku z zamierzeniami inwestycyjnymi. Świadczy to o dobrym stanie konserwatorstwa archeologicznego, w którym archeologia usługowa współistnieje z badaniami akademickimi. Dzięki temu wiele wątpliwości z pierwszych badań stanowiska zostało wyjaśnionych. Wykopiska ukazały pozostałości dworu obronnego, które przejawiały się w wielu aspektach. Po pierwsze, wykazano dowody na antropogeniczny charakter gródka stożkowatego. W piaskowo-gliniastych nasypach wystąpiły fragmenty ceramiki późnośredniowiecznej. Kolejno dokumentacja stratygrafii: struktur fundamentowych i wkopów, dała podstawy do hipotezy, że dwór obronny znajdował się w centralnym punkcie na kulminacji wyniesienia, w którym po jego opuszczeniu wybudowano założenie z XX w. W tym kontekście odsłonięty kamienny fundament w skrzydle południowym może być związany z istniejącą w tym miejscu wcześniejszą budowlą gotycką, czego dowodzą materiały pozyskane z wypełniska ujawnionego wkopu budowlanego (12c). Następne pozostałości zostały odkryte w murowanych fundamentach odsłoniętych w części północnej, gdzie obok cegły maszynowej wtórnie wykorzystano w nich dawne palcówki. Obecny stan rozpoznania stanowiska wyklucza przy tym hipotezę użytkowania tego terenu w okresie wczesnośredniowiecznym.

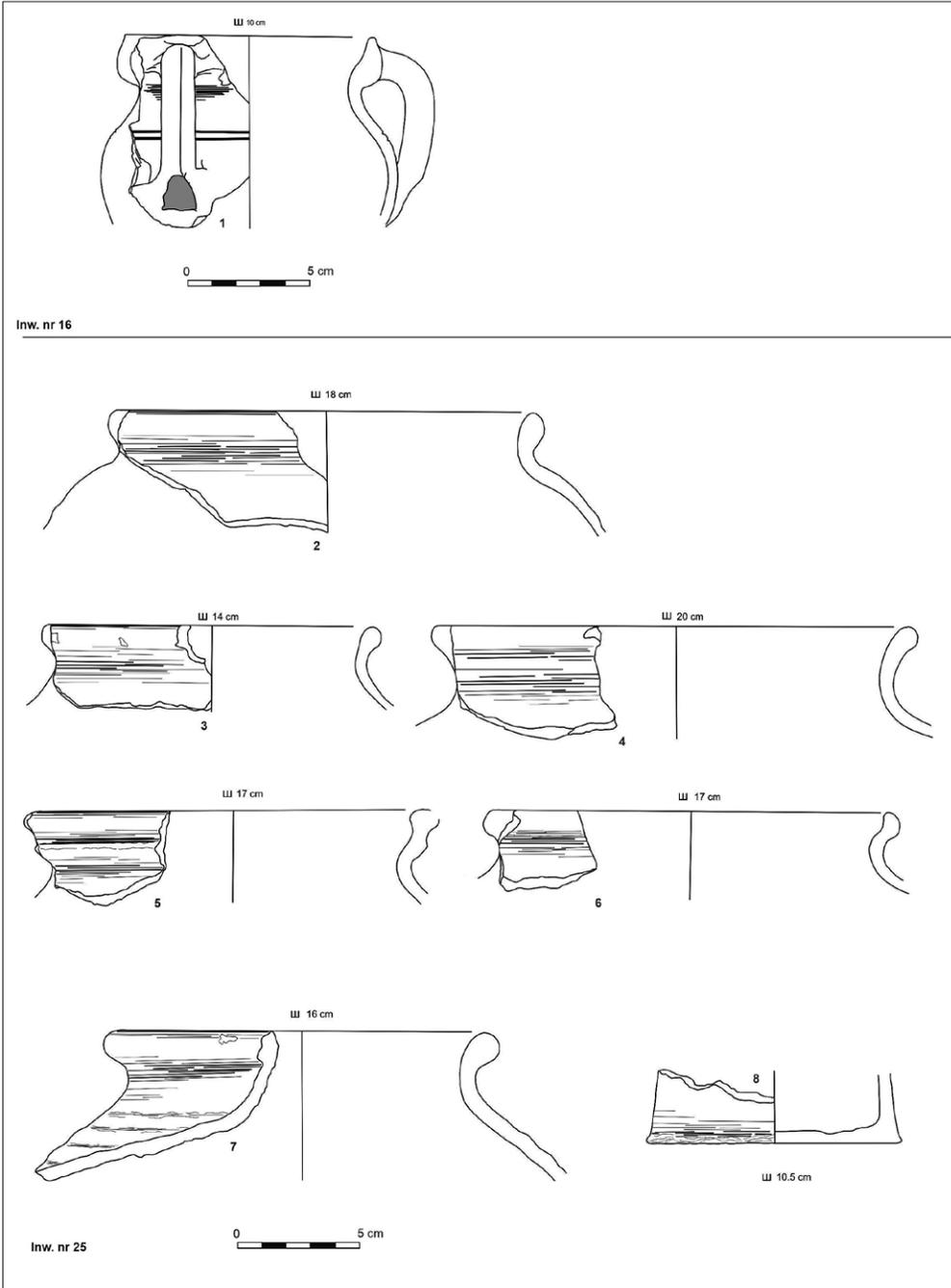
Pozyskany ruchomy materiał zabytkowy jest bardzo spójny chronologicznie. Oględziny pozostałości naczyń wykazały, że garncarstwo prezentuje w przewodze horyzont późnośredniowieczny, datowany na drugą połowę XV–XVI w., z około 10% udziałem fragmentów młodszych – wczesnonowożytnych. Koresponduje to z datą powstania opisów historycznych, dając szansę w przyszłości na szczegółowe opracowanie referencyjnego zbioru ceramiki dla tej części Kujaw. Sugerowana data zniszczenia i opuszczenia dworu wiązana z kataklizmem szwedzkim także ma pokrycie w źródłach archeologicznych. W nawarstwieniach oznaczonych symbolem (14b) stwierdzono występowanie nadpalonych płytek posadzkowych oraz zwęglonych drewnien, które wraz z ułamkami kafli piecowych ukazują ostatnie fazy funkcjonowania gotyckiego założenia określone na połowę XVII w. W końcu badania przyniosły odpowiedzi na pytania o zakres przemian architektonicznych najmłodszych faz istniejącej willi, co umożliwiło dobór właściwych metod konserwacji, celem trwałego zachowania obiektu.

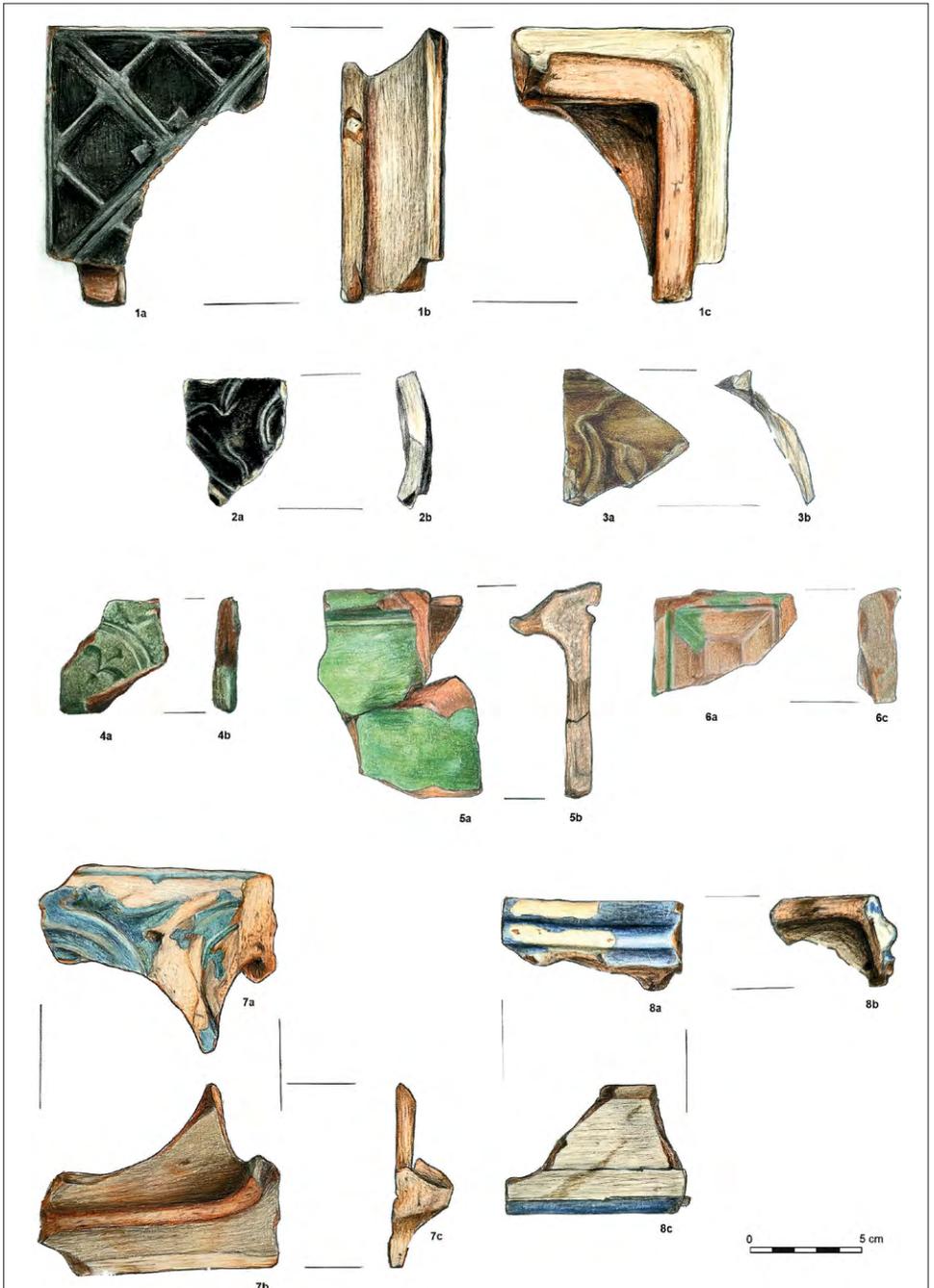
Ryc. 8. Wybór ceramiki (rys. S. Groń). Wykop 4: 1-3-C; Sondaż 1: 4-A, 5-B, 6-A, 7-E

Ryc. 9. Wybór ceramiki (rys. S. Groń). Wykop 5: 1-D, 2-B, 3-D; Wykop 8: 4-F, 5-D, 6-E; Wykop 9: 7-E

Ryc. 10. Wybór ceramiki (rys. S. Groń). Wykop 2: 1-C; Wykop 7: 2-D, 3-B, 4-F, 5-7-A, 8-C

Ryc. 11. Wybór kafli (rys. N. Stawarz)

Bibliografia

- Bractwo Miłośników Ziemi Chodeckiej (2014), *Powrót sentymentalny do Ziemi Chodeckiej*, Expol P. Rybiński, J. Dąbek, Chodecz.
- Horonzia A., Kajzer L. (1997), *Archeologiczna weryfikacja grodzisk i kopców podworskich na obszarze Kujaw brzeskich i ziemi dobrzyńskiej*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, 11, s. 11–40.
- Horonzia A., Krut O., Sobczyk P. (1986), Sprawozdanie z kwerendy obszaru AZP 53-47, Włocławek (maszynopis w Archiwum Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura Włocławek).
- Kajzer L. (1986), *Opracowanie zbioru ceramiki naczyniowej z „wieży Karnkowskiego” zamku w Raciążku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 34(2), s. 199–255.
- Kajzer L. (1987), *Czy tzw. gródki stożkowate były fundacjami średniego rycerstwa?*, [w:] A. Kola (red.), *Średniowieczne siedziby rycerskie w ziemi chełmińskiej na tle podobnych obiektów na ziemiach polskich*, *Materiały z sesji archeologiczno-historycznej. Bachotek 3–4 maja 1985*, Muzeum Regionalne w Brodnicy, Toruń, s. 105–126.
- Kajzer L. (1990), *Zamek w Raciążku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź (Budownictwo Obronno-rezydencjonalne Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej, 1).
- Kajzer L. (1997), *Czy poznamy zamek prywatny w Chodczu na Kujawach*, „Ziemia Kujawska”, 12, s. 39–51.
- Kapusta E. (1997), *Ceramika naczyniowa z zamku w Brześciu Kujawskim na tle specyfiki późnośredniowiecznej i nowożytniej ceramiki kujawskiej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica”, 21, s. 131–166, <https://doi.org/10.18778/0208-6034.21.08>
- Kruppé J. (1981), *Garmcarstwo późnośredniowieczne w Polsce*, cz. II, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Krut-Horonzia O., Marciniak-Kajzer A., Horonzia A., Kajzer L. (1993), Archeologiczne badania weryfikacyjne „Zameczku” koło Chodcza, woj. włocławskie, przeprowadzone w 1993 roku, Łódź (maszynopis w Archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego).
- Kujawy i Ziemia Dobrzyńska w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2, *Komentarz, indeksy* (2021), W. Duży (red.), przy współpracy A. Borka i M. Słomskiego, Wydawnictwo Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Mietz A., Pakulski J., Pawlak M. (1989), *Wpisani w dzieje Chodcza*, Urząd Miasta i Gminy w Chodczu; Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Chodecz–Włocławek.
- Mietz J., Mietz A. (1989), *Biblioteki i księgozbiory chodeckie*, Urząd Miasta i Gminy w Chodczu; Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Chodecz.
- Pakulski J. (1991), *Lokacja Chodcza 2 IX 1442*, Urząd Miasta i Gminy w Chodczu; Chodeckie Towarzystwo Regionalne, Chodecz.
- Sawicki L. (1914), *Z badań nad jeziorami Chodeckimi*, „Pamiętnik Fizjograficzny”, 22(2), s. 15–37.
- Senkowski J. (1961), *Lustracja poradlnego i rejestr lanów województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego z roku 1489*, „Teki Archiwalne”, 7, s. 69–214.
- Sławiński T. (2002), *Materiały do dziejów własności ziemskiej Kretkowskich w latach około 1500–1613*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, 17, s. 257–290.
- Zieliński M.G. (2017), *Andrzej Mietz (1947–2014)*, „Tabularium Historiae”, 1, s. 146–158.

Summary

Archaeological investigations at the Podgórz-Zameczek site No. 1 were conducted in July and August 2023. The excavations were part of the conservation project for the eclectic villa, an existing residence from the early 20th century. The complex is situated on a naturally elevated hill above Mielneńskie Lake near the town of Chodecz in Kujawy. This locality was believed to be the medieval site of a fortified court, mentioned in historical documents as the “fortalice” of the Kretkowski family. This article reviews the current state of research and source studies, presenting the most recent research results. Archaeological research was carried out as part of nine excavations completed in the vicinity of the villa and two surveys conducted in the interior. Excavations positively verified the remains of a late medieval settlement in the area. They were revealed in many aspects. There was evidence of the anthropogenic nature of the motte-type conical hill-fort. Fragments of late medieval pottery were found in the sand and clay embankments. Subsequently, the documentation of the stratigraphy, foundation structures, and trenches gave rise to the hypothesis that the fortified manor was located at the central point of the culmination. After its abandonment, a 20th-century complex was built on this site. In this context, the exposed stone foundation in the southern wing may be related to the earlier Gothic architecture existing in this place, as suggested by materials obtained from the fill of the revealed trenching (12c). Further remains were discovered in brick foundations exposed in the northern part, where, in addition to machine bricks, Gothic bricks were reused. The acquired material is chronologically very coherent. The examination of the remains of the vessels showed that the pottery predominantly dates back to the late medieval period, specifically the second half of the 15th–16th centuries, with approximately 10% of younger, early modern fragments. This corresponds to the date of historical descriptions, providing opportunities for a detailed development of a reference collection of ceramics for this part of Kujawy in the future.

The suggested date of the court’s destruction and abandonment, associated with the Swedish cataclysm, is also supported by archaeological sources. In the layers (14b), burnt floor tiles and charred wood were found, which, together with fragments of stove tiles, indicate the last phases of the Gothic structure’s functioning, dating back to the mid-17th century. The picture of the sources of the history of material culture is complemented by archaeozoological analyses that show traces of the consumption of horned cattle and game. Finally, the research yielded answers regarding the architectural changes in the most recent phases of the existing villa, enabling the selection of appropriate conservation methods to permanently preserve the facility.

Keywords: Podgórze-Zameczek, Chodecz, the Kretkowski family, fortified court, Kleibach’s villa

Jakub Mosiejczyk

Archeo-Adventure Pracownia Archeologiczna
e-mail: archeoadventure.biuro@gmail.com

Dawid F. Wiczorek

Uniwersytet Warszawski
Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej
e-mail: dawidwiczorek@uw.edu.pl